

Tabu

Vrijeme laži

prva knjiga

Od iste autorice
Noćni trening
Moj Antonio Diavolo

Tabu

Sibila Petlevski

Vrijeme laži

prva knjiga

Fraktura

Copyright © Sibila Petlevski i Fraktura 2009.

Sva prava pridržana. Ni jedan dio ove knjige ne smije se reproducirati u bilo kojem obliku bez prethodnog dopuštenja nakladnika.

All rights are represented by Fraktura, Croatia.

ISBN 978-953-266-121-7 (cjelina)

ISBN 978-953-266-122-4 (Knj. 1)

CIP zapis dostupan u računalnom katalogu Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu pod brojem 721797

Tabu je nekrografija u tri romana: *Vrijeme laži*, *Bilo nam je tako lijepo!* i *Stanje sumraka*. Premda je udio povijesnih činjenica znatan, a spominje se i velik broj stvarnih osoba, *Tabu* je fikcionalno djelo kojemu je život zaboravljenog velikana psihoanalize Viktora Tauska poslužio samo kao inspiracija. Konfabulacije stvarnih činjenica isključivo su u funkciji književnosti i njihova primjena na stvarnost pravo je čitatelja za koje autorica ne snosi odgovornost. Trilogija *Tabu* posvećena je hrabrima, koji ne pristaju živjeti u vremenu laži; ljudima koji se ne boje slobode.

Ne smijemo vjerovati u ono što nam kažu. Moramo uvijek poći od pretpostavke da su nam nešto zatajili, i moramo im to jasno reći. Moramo na tome inzistirati, moramo ponavljati pritisak i predstavljati se kao nepogrešivi, sve dok nam, naposljetku, stvarno nešto ne povjere.

Sigmund Freud

*Ti kažeš: Ovo je fikcija.
Ja kažem da nije.
Ti kažeš da lažem.
Ja kažem da ne lažem.
Quien sabe?*

Karl Armgaard Graves

A na obali američkoj i na obali japanskoj bilo je mnogo svijeta. I oni su vidjeli kako se pastir potopio. Vidjeli su i kako se ovca potopila. I oni su se zapitali za što. Za što? – – A sve je bilo mirno među San-Franciskom i Jokohomom, samo na sred Tihog oceana pokazao se sasvim mali mjehurić.

Viktor Tausk

I. Pandorina kutija

Paraliziran, s prijelomom kralježnice i unutrašnjim povredama, ležao je pod šatorskim krilom poljske bolnice. Jedan prilično nespretni, priučeni bolničar s tankim brčićima na okruglom licu pokušavao mu je uliti u usta limunadu – da, baš limunadu, i to vjerojatno na isti način na koji je nekada potporučnik John Pollard pio admirala Nelsona poslije bitke s Francuzima. Zbog teškog stanja u kojem se pacijent nalazio okus zašćerene vode s nekoliko kapi soka od napol istrunula limuna nije mogao doprijeti dalje od kože na usnicama satnika Petera Maiera i vraćao se niz njegovu bradu pomiješan s krvlju.

Zašto su želje umirućih heroja tako prizemne, tako prokleta tipične u svojoj plitkoj patetici, baš kao da ti ljudi pokušavaju u zadnji tren, preko neke naizgled sporedne potankosti kao što je limunada admirala Nelsona, ostvariti vezu s izgubljenim idealima, dobiti konačnu potvrdu za ono što se zbilo? Oni dobro znaju – premda to znanje dolazi prekasno – da u svakom cilju koji je ostvaren uz njihovu pomoć i zapečaćen njihovom krvlju ima točno toliko slavodobitnog osjećaja pobjede koliko ga stane u kratki trenutak kad pod petom vojničke čizme pukne rožnati oklop, a potplat se zaprlja sivozelenom utrobom žohara. Duboko u sebi – negdje u crijevima, a ne u srcu – oni osjećaju da je sve što je uz njihovu pomoć postiglo cilj, na neki čudan način uspjelo promašiti svrhu. Oči doktora Viktora Tauska napunile su se suzama: unatoč svemu divio se ljudima poput Petera Maiera.

Izvana se čula slaba topnička vatra. Još uvijek pri svi-
jesti, Peter je zamolio doktora da, ako bude imao više
sreće od njega, otiđe u Pölah, lijepo malo mjesto kraj je-
zera Fuschl u Štajerskoj, i osobno preda njegovoj vjereni-
ci predmet koji će joj puno značiti. Satnik Peter Maier bio
je praktički presječen na razini drugog i trećeg lednog
kralješka šrapnelom dužine noža. Komad željeza koji mu
se zabio u kičmu bio je duži, teži i masivniji od običnog
sječiva kakvim se reže kruh.

*Pregledom trupa ustanovljeni su vrlo naglašeni trzaji
koljena. Na uštip s unutrašnje strane bedra, pacijentova
se noga potpuno ispružila, a nastupilo je i refleksno pra-
žnjenje mjehura i crijeva. Žalimo – pisalo je na kraju me-
dicinskog izvješća što ga je potpisao doktor Tausk – što
okolnosti nisu dopustile da se istraži plantarni refleks i
zglobni klonus.*

Među Peterovim stvarima doktor je lako našao pred-
met koji je trebao odnijeti Kristini Egger u Pölah. Bila je
to omanja metalna kutija bez ukrasa koja nije izgledala
sasvim kao kutija za nakit i nije bilo na prvi pogled jasno
čemu služi, ali je očigledno u njoj bila draga uspomena.
Nije mogao odoljeti: otvorio je poklopac. Unutra je bila
pločica u koju su bili poput šara utisnuti sićušni meandri,
metalne crtice i točkice ne veće od vrha pribadače. To što
je vidio bilo je preciznije od satnog mehanizma, ali sasvim
sigurno nije pripadalo satu.

* * *

“Gdje si našla taj podatak?” pitao je Tvrtko, s izrazom
na licu koji je vješto oponašao nezainteresiranost. Oboje
smo bili fascinirani životnom pričom Viktora Tauska i
odlučili smo je istražiti, svatko na svoj način. A počelo je
ovako: krenula sam vlakom u Beč i, kao uvijek, kupila
sve dnevne novine. Između glava političara i kolumnista

osvanulo je veliko, okruglo, ozareno lice prijatelja koji je te godine slavio u srebro zaokruženu godišnjicu rada, i koji bi, da nije strastveni istraživač, bio znanstvenik. Dok čitam, ne mogu suspregnuti smijeh – on je kao zaljubljeni mladač – sfere dosade prepušta sveučilišnim profesorima, a sam ne uspijeva prikriti opsjednutost. Tvrtkova je narav pasionantna, svako pitanje vješto vodi prema onome što ga trenutno zaokuplja, a katkad i nesvjesno umeće ime svoje nove “ljubavi”, pa pred novinarom, za javnost koja je u neslavnim poglavljima domaće povijesti i prečesto dokazala kako se lako oduševljava huljama i kako još lakše zaboravlja svoje heroje, moj prijatelj napokon otvara karte. Kaže, ima zanimljivih tema o kojima bi trebalo pisati, i ljudi koji su ostali nepoznati unatoč tome što se za njih tobože zna.

“A najmanje se od svega zna što su učinili za našu sredinu”, kaže on.

Zašto su neki zaslužni, genijalni duhovi osuđeni na tihi, maćehinski prezir povijesti, na rijetke bljeskove interesa koje može u ljudima kao što smo Tvrtko i ja pobuditi njihova netipična sudbina, na iskre očajnog prepoznavanja koje u hipu proguta tama – tek što su kratkom cik-cak linijom opisale put jednog blistavog uma – pa se čini da je i sjećanje na taj um samo potvrda odsustva, nestajanje još jednog uzalud napisana imena s crne ploče lokalnog neba?

Možda bi Tvrtko – sa zalogom višestrukog zatvorskog iskustva u toku kojeg ne samo što nije izgubio interes za pojavne oblike života nego se i njemu prirodjena znatiželja pojačala do granica izdržljivosti, a socijalna pronicljivost postala oštra kao nož – možda bi on mogao bolje objasniti razloge, reći nam od koje je materije napravljeno to univerzalno brisalo kojim male sredine s vremenom uspijevaju iz svojega kruga isključiti nepodobne veličine, iste one veličine kojima se, premda su za života bile u stranim

gradovima visoko vrednovane, u metropolama “univerzalnog” duha odjednom gubi svaki trag. Događa se to stoga što oni dolaze “odnekud” i kad umru, onu istu vrsnoću koja ih je za života činila vrijednim pozornosti, na osnovi koje se doimalo da su građani svijeta šireg od ovčjega tora na idiličnoj visoravni staroga kraja, tu njihovu kvalitetu više nema tko braniti.

“U čije ime su djelovali? Čiji su to zapravo ljudi? Odatle su došli? Kome njihovo djelo pripada?” I na kraju – “Treba li ikome njihovo djelo?” – to postaju ključna pitanja na koja se svode govori na grobu.

“Oplakivanje stranaca je prizor u kojem nedostaje majka; prokleta majka domovina”, kažem ja.

“Naravno, ti znaš kako se ubio; doznala si kako se točno ubio?” pita Tvrtko.

Doznala, dakako, i sad ne mogu prestati zamišljati prizor njegova samoubojstva.

Nasred stola stajala je boca šljivovice, a tu su bile i cigarete, i slanina. Viktor je napisao najmlađoj sestri Nadi: “Hvala na podsjećanju nepca na stari kraj”, zapečatio omotnice još nekoliko lijepo sročениh pisama kakva bi uvijek sastavljao kad bi ga obuzeo nemir sličan grižnji savjesti, a onda je prionuo na posao mukotrpnog popisivanja imovine. Inflacija je obezvrijedila skoro sve što je posjedovao. Možda tek knjige, mislio je. Njih treba svakako uključiti u inventar besmisla. U koliko će kutija stati kad ih pospreme i odnesu? Dvadeset? Manje? Knjige ostaju. Pa makar i u kutijama. Za budućnost.

Kad je dovršio posao, uzeo je oficirski pištolj iz ladice na donjem dijelu stola, ustao, razmaknuo zavjese i bacio pogled na cestu. U kratkom zatišju nakon bučno probdjevne noći, netom prije buđenja u novi radni dan, Bečani su spavali. Spavali su i golubovi između krovnihi greda tavanskog stana preko puta njegove zgrade. Naciljao je mrak tihog golubarnika. Licem mu je prhnuo dječaćki

osmijeh i odmah potom nestao izglačan tupim ravnodušjem. Bilo je ugodno pred zoru toga ljeta, oko četiri sata ujutro, u četvrtak 3. srpnja 1919. Cesta je bila vlažna: noću je nakratko pala kiša. Napravio je petlju od konopca za povlačenje zavjese, pritegnuo je oko vrata, popeo se na prozor, prislonio pištolj na sljepoočnicu i opalio. Rasuti teret Viktorova mozga, napokon oslobođen zadanog sklopa misli, ostavio je za sobom, na tepihu, zastoru i prozoru, materijalni trag njegove posljednje, možda i jedine slobodne odluke. Trzaj napola raznesene glave povukao je tijelo i ono se svom težinom objesilo. Doktor Tausk je, u oproštajnoj poruci namijenjenoj doktoru Freudu, samoubojstvo nazvao “najzdravijim činom” u svojem “bezuspješnom” životu.

A mogao je to biti dan ni po čemu različit od drugih; tek nešto tipičniji od tipičnog trećeg srpnja u životnoj rutini dr. Viktora Tauska! On je u rano poslijepodne krenuo u krojačku radionicu podići odijelo za vjenčanje, a da ni sam nije bio svjestan koliko je zapravo depresivan, koliko mu je zapravo sve svejedno. Pomislio je kako hoda kao stari konj koji naslijepo pronalazi put do štale, primijetio je kako se užurban, poslovan ritam njegovih koraka odvaja od njegove volje. Usmjerene prema cilju, samodostatne, čak bi se moglo reći i samodopadne, Viktorove su noge hrlile prema krojačnici, i sasvim neočekivano ostavljale njegovoj umornoj duši prostora za nevezano lutanje, negdje pored ili iznad strojne sprege tijela, negdje na blizjedoplovom nebu iznad austrijske prijestolnice, gdje je vjetar šibao sitne bijele oblake koje zovu ovčicama i pokušavao ih stjerati u kut. Viktoru je nedostajala rodna gruda; miris zemlje koju je, u trenucima slabosti i supijanog sentimenta, mogao zvati svojom. Je li pogriješio što se vratio u Beč? Ne, nije bilo druge: morao se vratiti. Je li pogriješio što je ostavio Kosu, poslije nijeme svade u kojoj nije morao izreći što osjeća. Kosa Lazarević znala je

bolje od njega što mu treba, što hoće i što ga muči. Nije morao ništa reći. Ona je znala, i bilo je dovoljno otići poslije žestokog seksa u kojem je svaki njegov prividno strastven, do grubosti prenaglašen pokret očajnički prikri-
vao zasićenje. Nije to bilo zasićenje Kosinim tijelom, nego gradom. Nije volio Beograd. Zapravo, više nije bio u stanju odrediti što voli, a što ne voli i kada jedno prestaje, a drugo počinje željeti. Želi li on sada Hilde? Je li ostavio Kosu Lazarević zbog Hilde Loewe? Ili još uvijek voli Kosu, ako ju je ikada stvarno volio? Ima li 1919. godine itko više moralnoga prava postaviti za sebe ili za druge pitanje: što je uopće ljubav? Što je ona danas? Tauskovo duhovno lebdjenje prizemljila je iznenadna, kao uteg teška pomisao na neugodni kraj liječenja pacijentice koju je u svojim spisima bilježio imenom i prvim slovom prezimena: Natalija A. Mislio je da zadnja u nizu njegovih teško poremećenih pacijentica, tridesetogodišnjakinja latvijskog podrijetla, bivša studentica filozofije, šarmantna, premda potpuno gluha uslijed bolesti koju je preboljela u ranoj mladosti, ima ozbiljan problem s “granicama ega”.

U zadnjem stadiju bolesti Natalija A. mislila je da je doktor postao dio mašinerije koji upravlja njenim mislima, ponašanjem, menstrualnim ciklusom, svim fiziološkim radnjama i seksualnim željama. Tvrdila je da je riječ o zabranjenome stroju napravljenom u Berlinu i da je ona izabrana, s još nekolicinom ljudi, kao pokusni kunić za eksperimentalno ispitivanje toga stroja. Kad je doznala za doktorovo samoubojstvo, donekle je ublažila mišljenje o njemu, postalo joj je odjednom žao, sve joj se razbistrilo. Utrčala je u zgradu policijske uprave i pružila komad papira na kojem je pisalo da traži audijenciju kod gospodina šefa policije u vezi sa smrću doktora Viktora Tauska, njenoga liječnika. Pred nju je izašao službenik koji se predstavio kao inspektor i ponudio joj da sjedne. Ona je sasvim dobro čitala s usana, i u principu je mogla govoriti, ali to

nije htjela i već se dugo sporazumijevala isključivo pisanjem. U policiji je prvi put nakon mnogo godina otvorila usta. Iz jedne začuđujuće, do bola ružne grimase koja joj je zahvatila cijelo lice uspjela je proizvesti glas. Bilo je to ravno čudu. Kao da je popustio lanac kojim je bio njezin jezik vezan, ona je progovorila u bujici grlenih tonova:

“Ubili su ga. To je njihovo djelo. Zato što nije htio kolaborirati. Ubili su ga podlo, tako da izgleda kao samoubojstvo. Ja o tome sve znam. Mene pitajte. On je u biti bio dobar čovjek”, rekla je uzbuđeno. Neobičan način na koji je artikulirala riječi policijski službenik je pripisao činjenici da Natalija, kao strankinja, činilo se Slavenka, ne zna dovoljno dobro njemački.

“Morali su ga. Oni su ga morali... Kad više nije mogao podnijeti teret savjesti, kad je vidio kamo sve to ide, mislim, to upravljanje ljudima, ta mašinerija smrti...” – izvadila je maramicu i obrisala suze – “onda se htio izvući iz svega. Ali to više nije bilo izvedivo: previše je znao i oni su ga morali. Da, ja to mogu posvjedočiti... morali su ga... jer su i meni pokušali napraviti isto. Prvo su mi oduzeli sluh, i glas, i mjesečnicu, onda su mi počeli šaptati da se ubijem... po svu noć, čitav dan, godinama. Godinama su mi tuvili direktno u mozak: Natalija, ti sada moraš uzeti nož. Natalija, otidi u kuhinju i uzmi nož. Uzeti nož. Uzeti nož, uzeti nož...”

Glas joj je postajao sve prodorniji. Viknula je: “Noo-ož”, dohvatila plajvajz sa stola i počela iz sve snage bosti nadlanicu olovkom. Trebalo je čak dva policajca da je svladaju i izvedu van. Na cesti se naizgled smirila, pristala da je otprate kući, a onda se naglo otrgla iz njihovih ruku i bezglavo potrčala u pravcu tržnice, gdje se izgubila u gomili.

Šizofreni stroj koji je tjerao Nataliju u trk kao kuju koja juri u krug za vlastitim repom nije pripadao samo njenome ludilu. Bio je zajednička svojina imaginacije jed-

ne posebne klase ljudi koje je društvo stjeralo na rub zajednice kao psihotičare i opasne luđake. Ono što je bilo posebno u vezi s tom izmišljenom mašinerijom natjeralo je Viktora Tauska da zastane u istraživanju kako bi razmislio o mogućem logičkom odgovoru: tehnologija stroja i osnovni princip pomoću kojega je funkcionirao bili su slični, gotovo identični u svim opisima njegovih i tuđih pacijenata, neovisno o njihovoj dobi, obrazovnom statusu ili spolu. Pribilježio je sljedeće:

“Šizofrena mašina za navođenje je stroj mistične prirode. Pacijenti su u mogućnosti pružiti samo maglovite naznake njegove konstrukcije. Sastoji se od kutija, ručica, poluga za upravljanje, tipki, žica, baterija i sličnih dijelova. Pacijenti se trude otkriti konstrukciju toga aparata pomoću tehničkih znanja koja posjeduju, a čini se da sa sve većom popularizacijom znanosti, dolaze u priliku iskoristiti poznate tehnološke principe kako bi objasnili način na koji stroj funkcionira. Kako god bilo, sva dosadašnja otkrića ljudskoga roda kao da nisu dovoljna da bi se opisalo začuđujuće performanse te mašinerije za koju svi pacijenti tvrde da ih progoni.”

Stroj proizvodi slike usporedive s magičnom lanternom ili kinematografom, u jednome planu, baš kao da su projicirane. Pacijenti kažu da usađuje u um i po potrebi dokida misli i osjeća je putem valova ili zračenja misterioznog podrijetla koje oni, sa svojim ograničenim znanjem fizike, nisu u stanju objasniti. Obično govore o “sugestivnom aparatu” čiju konstrukciju ne znaju točno opisati, ali zato svi odreda imenuju istu temeljnu funkciju stroja: prijenos misli i osjećaja s jedne strane i njihovo “isisavanje” s druge strane, pri čemu se spominje jedan ili više isljednika koji upravljaju strojem. Mašina njihova ludila proizvodi motoričke tjelesne fenomene, utječe na erekciju i na izbacivanje sperme, zbog čega pacijenti tvrde da je namijenjena iscjedivanju njihove snage, namjernom umaranju i slablje-

nju. Pritom spominju različite valove kojima se sugestija prenosi: zračne, električne, magnetne, radiovalove i neke druge oblike valova o kojima su čitali, ili za koje u svojem vremenu još nisu mogli doznati jer su otkriveni tek poslije njihove smrti. Fenomeni koje u njima stroj za navođenje misli pobuđuje ponekad su i njima samima nedokučivi i strani, kao da i nije riječ o njihovu vlastitu tijelu, kao da su granice njihova ljudskog identiteta napukle i pustile da na površinu ispliva jezivi, mehanički neznanac, stranac koji je sve vrijeme spavao u njima i čekao priliku da preuzme vlast.

Baš kao i kod ostalih šizofreničara kojima se Viktor bavio, i Natalijin identitet je bio nestabilan, do krajnosti propustan; moglo ga se mijesiti kao tijesto napravljeno od brašna samljevenog od trunja svih mogućih životnih senzacija, događaja i usputnih susreta, i da, baš zato je Viktor mislio da postoji slaba, teoretska šansa da joj on kao psihoterapeut pomogne da uspostavi normalnu ljudsku sposobnost odvajanja unutrašnjeg svijeta od vanjske stvarnosti, pa makar joj “posudio” malo svoje snage, malo svojega “ja”. Freud se s tim nikada ne bi složio. Viktor, koji je osjećao otpor prema figuri Velikog Učitelja, nikada nije izgubio poštovanje prema njemu; Sigmundov očinski autoritet nadmašivao je čak i razočarenje i silnu povrijeđenost koju je Tausk osjetio kad je Freud hladno odbio osobno ga analizirati, i jednostavno ga dodijelio neiskusnoj Helene Deutsch, koja je “krugu posvećenih” pripadala tek nepune dvije godine. Kao da se krug sljedbenika Velikog Učitelja incestuozno istrošio u seansama međusobnog analiziranja, i umjesto da se obogaćuje razmjenom ideja, praznio je kreativnu energiju i gubio učinak u jednostavnom mehanizmu uspostavljanja ili rušenja autoriteta, u banalnom spletu profesionalne ljubomore i osobne nesigurnosti, bolne, bolesne potrebe da se tuđa unutrašnjost rutinski otvori i da se vlastita hrabro ponudi na

otvaranje, kao jedna od onih prvih konzervi juhe od rajčice koje se tada još nije otvaralo ključem, nego ih se probijalo nožem. Na nožu je uvijek ostajalo malo krvavocrvenog sadržaja; kako na onom običnom tako i na onom psihoanalitičkom, namijenjenom otvaranju duša. Krvavocrveni sadržaj koji je stoljećima bio konzerviran u našim dozlaboga umornim dušama više se ne prelijeva preko ruba i ne ostavlja traga na oštrici koja nas je ranila: tehnologija nam je donijela ključeve za razne stvari.

Kako se strašno varaju oni koji misle da je način na koji mi ljudi spoznajemo sami sebe djevičanski čist i neovisan od napretka tehnologije. To što su rezultati do kojih dolazimo pri seciranju vlastitih tijela, mozgova i osjećaja u svim vremenima podjednako porazni, zapravo beznadno tužni – to ništa ne mijenja na stvari – tehnologija pomaže ljudskoj potrebi za samoobmanjivanjem da dođe do izražaja, da se usavrši, pribilježio je Tausk. Konačna spoznaja čovjekova mjesta u svemiru biti će u potpunosti usklađena s novom tehnologijom smrti. Ona će nam pomoći da ne vidimo krv. Tko zna, možda će se u posljednjem ratu naše budućnosti umirati od oružja koje ne ubija, od stroja za navođenje misli, pisalo je u njegovim bilješkama uz slučaj Natalije A.

* * *

Sistematičnost Viktorova čina – jer on se istodobno ustrijelio i objesio – svjedočila je potpunu vjeru u ništavilo. Bilo je to više od razočarenja, puno više od konačnog odustajanja. Ne prestaje me čuditi pedanterija u izvedbi strašnoga čina. Razlozi mogu biti različiti, ali jedno je sigurno: taj čovjek nije dvojio. Nije podnosio slučaj. Nije bio kolebljivi samoubojica. Nije bio od onih koji posljednjim krikom otkrivaju da su se predomislili i najradije bi zaviknuli “Upomoć!”, ali ni za to više nemaju vremena.

Nije bio ni bijedni histrionski izlagač vlastite patnje koji režira mogućnost spasa u posljednji tren.

“Tko je zapravo bio Viktor Tausk?” pitanje je na koje pokušavamo odgovoriti moj prijatelj Tvrтко i ja. Njega zanima život. Želi otkriti:

“Za što je taj čovjek živio?”

Zanimaju ga njegovi motivi, pokretačke sile koje su utjecale na njegove postupke, životni zapleti. Moje je polazište drukčije. Mene, za početak, zanima njegova smrt. Pitam se jednostavno:

“Čemu? Čemu baš tako?”

* * *

Sigmund Freud se vozio vlakom, iz Dubrovnika, kao što sam kaže, “s nekim nepoznatim čovjekom” prema “odredištu u Hercegovini”, i putem su on i njegov slučajni sputnik – vrlo mlad, ali izuzetno kultiviran i, moglo bi se reći, već prilično dobro obrazovan mladić – kratili vrijeme razgovorom o Italiji i očaravajućim mediteranskim gradićima koje neizostavno treba posjetiti. Preporučio je strancu da pođe u Orvieto i tamo pogleda freske. Ali čekaj, kako se ono zvao autor fresaka? Umjetnikovo ime bilo je Sigmundu na vrhu jezika, i padalo mu je na um svašta – i Botticelli i Boltraffio – ali nikako da se dosjeti pravoga imena. Kako to obično biva, razgovor je tekao dalje, ali njega je i dalje mučilo to čega se nije mogao sjetiti, i što je više napinjao mozak, tok asocijacija ga je sve više zavedio na krivi put.

Netom prije razgovora o Italiji poveo se razgovor o običajima bosanskih muslimana. Freud je mladiću ispričavao kako mu je neki kolega, liječnik s praksom u tim krajevima, opisao ovdašnje ljude, koji, za europske standarde, imaju vrlo neobičan pristup doktorskom autoritetu; na licu im piše apsolutna rezignacija i pristajanje

na sudbinu, premda svojem liječniku ukazuju potpuno povjerenje. Vjera u *kismet*, ono što im je i ono kako im je sudbina odredila, ne sprečava ih pri odluci da posjete doktora. Ako rodbini bolesnika kažete da se više ne može ništa poduzeti, odgovorit će:

“Hja, gospodine, šta da vam kažem? Da je mogao još malo poživjeti, vi biste ga sigurno spasili!”

* * *

Negdje na putu iz Dalmacije prema Hercegovini, 1898. godine, zbio se taj, reklo bi se potpuno nevažan, susret Freuda i jednog posve običnog, premda uljudnog i naočito mladica koji je izvrsno govorio njemački. Mladić je bio do te mjere fasciniran autoritativnom pojavom svojega suputnika da nije uspijevaio u razgovoru nametnuti čak ni ono što je od njega bolje znao, a poznao je psihologiju ovdašnjih ljudi kao samoga sebe, jer, premda židovskog podrijetla i rođen u Slovačkoj, čitavo svoje djetinjstvo proveo je u Sarajevu. Bio je to mladi Viktor.

* * *

“To si izmislila. Priznaj”, kaže Tvrtko.

* * *

U sljedeći podatak ne treba sumnjati: Freud je te iste godine u *Mjesečniku za psihijatriju i neurologiju* objavio članak “O psihičkim mehanizmima zaborava”. Usputni, površni susret s jednim mladićem, usto potpunim strancem, ostao je zabilježen samo zato što je slavni psihanalitičar odlučio istražiti razloge čestoga zaboravljanja imena koja inače dobro znamo, pri čemu nas pokušaj da se prisjetimo u pravilu zapliće u mrežu sve veće i veće

zabune. U tom članku Freud je zabilježio složeni mehanizam blokiranja dijela informacija na razmeđu svjesnog i nesvjesnog, i na osnovi vlastitoga iskustva pokušao raščlaniti sve tokove asocijacija vezane uz nazive ljudi i mjesta spomenutih u razgovoru sa slučajnim suputnikom. Razbio je riječi kao što je Signorelli (jer to je bilo ime zaboravljenog majstora fresko-slikarstva) na talijansko *Signor* i spojio ga s njemačkim *Herr* iz njemačkog prijevoda one rečenice u kojoj rođak umirućeg Bosanca sliježe ramenima i oprašta liječniku nemoć uz rezigniranu opasku – Što se može, dragi *gospodine!* Spas je i tako u rukama Gospodina Oca, Alaha ili koga već, pomislio je Freud zajedno s Bosancem iz anegdote.

Da, valja još spomenuti da se njemačko “Herr” zvukom spojilo s “Her” na početku riječi Hercegovina. Tom bizarnom asocijativnom nizu veliki je psihoanalitičar pridodao igru s prvim slogom “bo” iz Bosna, koje se pojavljuje i na početku imena onih umjetnika koji su mu padali na um dok se pokušavao bezuspješno prisjetiti Signorellijeva imena. U Freudovu mehanizmu zaborava stvorila se tajna spona između prividno nespojivog: Bosna, Botticelli i Boltraffio stvorili su čarobno trojstvo, a Freud se ponovno latio lingvističkoga noža. Odsjekao je dio još jednoga imena: od Bol-traffia ostalo je samo “traffio”, pri čemu je oca psihoanalize naknadno, dok je rekonstruirao događaj, probola strijela samooptužujućeg bola – prisjetio se da je te 1898. godine, upravo na dan kad se spremao na put prema Bosni, primio vijest da je njegov pacijent izvršio samoubojstvo. Doznao je za taj događaj u mjestu koje se zvalo Trafoi. Liječnik je duboko u sebi poželio potisnuti misao na neuspjeh terapije koja je tog njegovog pacijenta, koji je bio čovjek burnih i nerazrješivih seksualnih poriva, umjesto da ga izliječi, povukla u smrt. Zapisao je:

“Nesvjesno sam zaboravljao jedno, dok sam svjesno pokušavao zaboraviti drugo. Dok je moja odbojnost pre-

ma sjećanju bila usmjerena prema sadržaju jedne ideje, moja nemoć da se prisjetim pojavila se u potpuno drugačijem kontekstu.”

* * *

“Teško da bi Freud u bliskom suradniku Tausku prepoznao mladića iz vlaka, ali Viktor bi takav susret sigurno pamti. Rekao bi Freudu. Podsjetio bi ga.”

“Jesi li siguran da bi ga podsjetio?” proturječim Tvrtku.

* * *

Na kraju teksta o mehanizmima zaborava, Freud je zaključio da, premda ponekad zaboravljamo imena zbog jednostavnih razloga, ponekad ih zaboravljamo i zbog razloga koji su motivirani podsvjesnim potiskivanjem.

U odnosu Viktora i Sigmunda puno je toga ostalo nerazjašnjeno; nešto je bilo potisnuto u tamu podsvijesti, a nešto je zauvijek izbrisano, i to ne samo iz Freudova sjećanja nego i iz onog dužeg, povijesnog pamćenja. Prvi “pravi” susret između njih dvojice dogodio se puno kasnije – u jesen 1908. godine – i to takoreći zabunom, na način koji bi bio neobičan čak i kao detalj iz romana. U obje verzije prvoga susreta Viktora i Sigmunda, one možebitne i one pismima dokumentirane, bilo je točno toliko slučajnosti koliko je ima u ideji *kismeta*, ili malo manje – onoliko slučajnosti koliko je stane u jedan kratak i skeptičan bljesak oka europskog intelektualca. Dok se podsmjehuje rezignaciji kojom istočnjak prihvaća i najtežu sudbinu, zapadnjak ne uspijeva do kraja prikriti fascinaciju. Premda nije u stanju prihvatiti ideju *kismeta*, to divljenje prema stranoj, zastrašujućoj ideji spokojnog prihvaćanja sudbine, čak i kad je utemeljeno na djelomičnom nerazu-

mijevanju, ostavlja neizbrisiv trag u zapadnom intelektu-
alcu, posebno u onome koji je, poput Viktora Tauska, od
rane dobi bio izložen frontalnim sudarima različitih vjer-
skih i kulturnih nasljeđa, ali i čudovišnim spojevima ne-
spojivih tradicija koje kulminiraju ateizmom.

Intervencija u tok sudbine, a u krajnjoj je konzekven-
ciji i samoubojstvo jedna od takvih intervencija, za ljude
kao što je bio Tausk postaje nužnost i prirodno rješenje,
jedini racionalan odabir čovjeka koji ne želi biti stroj za
navođenje. Premda je proveo čitav život u borbi protiv
raznolikih oblika manipulacije: od manipulacije čuvstvima
i nametanja sustava vrijednosti u tradicionalnom obitelj-
skom odgoju, preko hipokrizije ljubavnih i prijateljskih
odnosa, manipulacije patriotizmom i idejama u znanosti,
do susreta sa sve bolje organiziranim mehanizmom navo-
đenja masa na kolektivno ludilo politike – Viktor iznenada
shvaća da nije uspio biti sretan, a još manje slobodan.

Lou Salomé, Tauskova kratkotrajna, ali strastvena lju-
bavnica, zapravo zajednička ljubav Viktora i Sigmunda,
prima Freudovo pismo s viješću da se Viktor ubio. Freud
je obavještava prekasno, čak nekoliko mjeseci nakon Vik-
torova sprovoda. Piše joj s emocionalne distance koja ne
odaje previše osjećaja bliskosti s mrtvim prijateljem, mo-
žda tek s nešto dobro prikrivene muške ljubomore utaže-
ne spoznajom da je Viktor, “životinja strasti”, napokon
mrtav:

*Jadni Tausk, čije je prijateljstvo u jednom periodu bilo
vrlo snažno, počinio je samoubojstvo na vrlo radikalan
način. Vratio se umoran, s mišlju na strahote rata, moglo
se vidjeti kako se u Beču pokušava oporaviti u nepovoljni-
jim egzistencijalnim okolnostima koje je prouzročio po-
vratak trupa s ratišta. Pokušao je u svoj život uvesti novu
ženu, trebao se s njom vjenčati za osam dana... ali je odlu-
čio drukčije. Dirljiva su njegova oproštajna pisma upućena
zaručnici, prvoj ženi i meni; ona svjedoče o njegovoj pot-*

punoj lucidnosti, ne optužuju nikoga, osim što upućuju na njegovu vlastitu nedostatnost i na frustrirajući život, i stoga ne bacaju svjetlo na sam čin.

* * *

Baš kao da je rat bio svemu kriv – ili manje sam rat, a više poratni gubitak iluzija! Barem se tako činilo Freudu, a možda je to bio najlakši način da se u javnosti protumači Viktorov tragični slučaj.

Freud je donekle bio u pravu, premda je Viktor znao kako izaći na kraj s ratnim traumama – kako tuđim tako i vlastitim. Kao liječnik s fronta – nije imao vremena razmišljati. Njegov intelekt, svim moždanim kapacitetima usmjeren na pomaganje unesrećenima, nije imao vremena za emocionalne ispade. Tremor šokiranih topovskim praskom i krajnja živčana ustreptalost koju je s tim jadnicima dijelio – bila je samo tema za psihološku analizu i, nekoliko godina kasnije, za akademsku raspravu. Da je bilo drukčije, možda bi se Viktor ubio već u kolovozu 1915., ili bi na neki drugi način pokušao izvesti bijeg iz ratnoga apsurdna. U svakom slučaju – vratio se narušena zdravlja, ali živ s ratišta. U Beogradu, 3. ožujka 1917., na Devetom seminaru časnika medicinske struke napokon je dobio priliku izložiti zapažanja o psihologiji dezertera. S dvostrukim znanjem: doktora prava i liječnika s prve linije bojišnice, ne bez otkrivalačkog ponosa, potrudio se uspostaviti tipove vojnih bjegunaca. Ipak, dok je smireno pred medicinarima i vojnim stručnjacima razlagao problem dezerterstva, duboko u sebi potiskivao je nelagodu i strašan osjećaj da je protiv svoje volje bio prinuđen i dalje je prinuđen sudjelovati u nemoralnoj stvari, da je uzeo učešća i da dalje uzima učešća u apsurdnoj okrutnosti koju nije mogao spriječiti, prvo, zato što nije bio u poziciji da reagira, drugo, zato što je bio opasno usamljen u svojim

stavovima, i treće, stoga što nije posjedovao odgovarajuću moć uvjeravanja. Viktor je raspolagao znanjem, pameću i intuicijom; bio je privlačan, štoviše, lijep muškarac, plijenio je pažnju i na mnoge načine izazivao ljubomoru, ali – za razliku od svojeg velikog uzora Freuda – on nije imao karizmu. Da Viktor kojim slučajem nije bio liječnik, nego prorok, bio bi poput Kasandre – nitko mu ne bi vjerovao. Najteži trenutak u vezi s ratom nije se dogodio u ratnome vihoru, nego na sudu kada je bio jedan u poroti koja je trebala presuditi jesu li neki mladi, uplašeni ljudi koji su na glup način pokušali eskivirati vojnu dužnost krivi ili nisu. A unaprijed se znalo da će – kakvi god argumenti budu izneseni – psihološki, pravni, liječnički, ili jednostavno ljudski – ti jadnici završiti pred streljačkim vodom. Bio je nadglasan, a najgore od svega se dogodilo kad su Viktora okolnosti dovele u priliku da skalpelom zarezže u mozak smaknutog ratnog dezertera. Čovjek u čiji je mozak zarezao bio je njegov pacijent. Viktorov je skalpel dotaknuo prostor apsolutnog besmisla, i kao da se čitava onostranost svela na taj apsurd potkrijepljen grotesknim, nastranim, potpuno uzaludnim činom akademske znatiželje. Tajna koja se pri sekciji dezerterskog mozga pred njim otvorila, dakako, nije bila odrediva parametrima znanosti. Bila je sličnija Pandorinoj kutiji.